

การศึกษาวิเคราะห์มหาปุริสลักขณะในพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยหลักกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา

An Analytical Study of the Marks of the Great Manin Theravada Buddhism Based on Anatomy and Physiology

งามตา ชานันท์สูตร *
วิทยา ศักยาภินันท์ **
ธเนศ ปานหัวไผ่ ***

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้คือ 1) เพื่อศึกษา มหาปุริสลักขณะ 32 ประการในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อวิเคราะห์มหาปุริสลักขณะด้วยทฤษฎีกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา และ 3) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของมหาปุริสลักขณะตามแนวทฤษฎีกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลการวิจัยรวบรวมจากเอกสารพระไตรปิฎกและอรรถกถา เอกสารทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา วิทยานิพนธ์ และเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิชาการทั้งสองสาขานี้ โดยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินคุณค่า

ผลการศึกษวิจัยพบว่า มหาปุริสลักขณะ คือ ลักษณะ 32 ประการของมหาบุรุษที่เป็นผลแห่งการบำเพ็ญบารมีอย่างอุกฤษฏ์ในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นองค์ความรู้ที่เป็น

ที่รู้จักและยอมรับกันของผู้คนในยุคพุทธกาลว่าเป็นลักษณะทางกายที่มีความสมบูรณ์และสง่างาม การวิเคราะห์มหาปุริสลักขณะตามทฤษฎีกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาทำให้พบว่าแต่ละลักษณะมีความสัมพันธ์ที่สนับสนุนกันในแต่ละลักษณะทั้งในด้านความงดงามทางกายภาพและสมรรถภาพทางกายที่ส่งผลดีต่อสุขภาพและบุคลิกภาพของพระพุทธรองค์ซึ่งมีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลอีกด้วย ส่วนคุณค่าที่เกิดจากการวิเคราะห์ด้วยหลักกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ก็คือ มหาปุริสลักขณะเป็นลักษณะที่บุคคลทั่วไปสามารถกระทำให้มีได้ โดยอาศัยหลักกรรมบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการที่มีความสัมพันธ์กับพุทธการกรรมและคุณสมบัติ 8 ประการเพื่อการเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนั้นมหาปุริสลักขณะ 32 ประการ จึงเป็นลักษณะที่สะท้อนกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนาซึ่งพระสัมมา

* สาขาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

** อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา)

*** อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญาและศาสนา)

สัมพุทธเจ้าตรัสแสดงโดยยกพระวรกายของพระองค์เป็นตัวอย่าง มหาบุริสลักษณะถือได้ว่าเป็นองค์ความรู้สำคัญที่ชาวพุทธควรศึกษาและนำ

องค์ความรู้ที่ได้มาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลดีต่อตนเองและสังคมอย่างแท้จริงสืบไป

คำสำคัญ: มหาบุริสลักษณะในพระพุทธศาสนาเถรวาท, พระพุทธศาสนาเถรวาทกับกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา

ABSTRACT

There were three purposes of this research study: 1) To study the Thirty-Two Marks of the Great Man in the Theravāda Buddhist scriptures, 2) To analyze the Marks of the Great Man relating to the theories of anatomy and physiology and

3) To synthesize the values of the Marks of the Great Man relating to anatomy and physiology in Theravāda Buddhism. This study was conducted using qualitative research. The data collected were from the Tipitaka and its commentary, anatomical and physiological works and various academic theses and papers relating to these two branches of knowledge. These sources were carefully analyzed, synthesized and evaluated for the purpose of this study.

The study revealed that the Thirty-Two Marks of the Great Man comes from the severe practices long after passing of the Buddha and the Universal Monarch on the stages of perfections. During the Buddha's time the

importance of a complete and elegant physical body was well-known and well accepted knowledge. The analysis of the Marks of the Great Man according to anatomy and physiology, indicated that the corresponding relationship that support in each characteristic is an illustration of the physical elegance and the physical competence beneficial for the health and personality of the Buddha resulting in the propagation of Buddhism effectively during the Buddha's time. The values brought about by the analysis according to the anatomy and physiology in Theravāda Buddhism is that, anyone can possess the Marks of the Great Man if one completely observes the Ten Bases of Meritorious Actions (Puññakiriya-vatthu) relevant to the Ten Practices Bringing about Buddhahood (Buddhakāmadhamma) and the Eight Enlightenment Factors (Dhammasamodhana) making anyone to become the Buddha. Hence the Thirty-Two Marks of the Great Man may correspondingly reflect to the Buddhist Law of Karma that the Buddha taught by exemplifying his body as the related case. The Marks of the Great Man are regarded as the important knowledge that Buddhists should intensively study and bring the knowledge into practice to achieve good results for themselves and society.

Keywords: The Marks of the Great Man in Theravāda Buddhism, Theravāda Buddhism with Anatomy and Physiology

บทนำ

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์ทุกยุคสมัยมีความพยายามที่จะศึกษาลักษณะโครงสร้างและระบบการทำงานของร่างกายมนุษย์ เพื่อที่จะสามารถพัฒนาและรักษาร่างกายให้มีความสมบูรณ์แข็งแรง มีชีวิตที่ยาวนานยิ่งขึ้น ความพยายามดังกล่าวทำให้เกิดทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์สุขภาพมากมายที่ทำให้คำตอบเกี่ยวกับโครงสร้างและระบบการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ แม้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงลักษณะร่างกายที่สมบูรณ์ทั้งในด้านโครงสร้างและระบบการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ โดยเรียกลักษณะดังกล่าวว่า มหาปุริสลักษณะ 32 ประการซึ่งพบในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ (ที.ปา. (แปล) 11/ 198-200/ 159-160)

นอกจากนี้ องค์ความรู้ในเรื่องมหาปุริสลักษณะยังมีการกล่าวถึงในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่มีมาแต่โบราณว่า ผู้ใดมีลักษณะอย่างนี้แล้วจะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระเจ้าจักรพรรดิอย่างใดอย่างหนึ่ง (ที.ลี. (แปล) 9/ 256-258/ 88-89) ดังนั้นการศึกษาเรื่องมหาปุริสลักษณะ 32 ประการเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและพระพุทธศาสนาจึงควรคำนึงถึงคุณค่าของมหาปุริสลักษณะในฐานะผลจากการทำความดีอย่างอุกฤษฏ์เมื่อครั้งที่พระบรมโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมี 30 ทศให้เต็มเปี่ยม โดยแสดงออกมาเป็นรูปกายที่งดงามสมบูรณ์ในพระชาติสุดท้ายที่เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การที่ได้รูปกายเช่นนี้จะมีความสมดุลและแข็งแรงจึงมีส่วนสนับสนุนให้สามารถสร้างความคิดได้มากกว่ารูปกายของมนุษย์ทั่วไปอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีกายวิภาคศาสตร์ - สรีรวิทยาที่เป็นวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ดังนั้น เมื่อนำมาวิเคราะห์ร่วมกันจะทำให้คลี่คลายความสงสัยในเรื่องความเป็นไปได้ของมหาปุริสลักษณะได้มากขึ้น อย่างไรก็ตามจนถึงปัจจุบันยังไม่พบงานวิจัยที่น่าเสนอความสอดคล้องกันระหว่างมหาปุริสลักษณะในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับทฤษฎี

กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาที่สามารถไขข้อสงสัยถึงความเป็นไปได้และไม่ปรากฏการวิเคราะห์ร่วมกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ความสอดคล้องของมหาปุริสลักษณะตามทัศนะทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาแลในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งจะเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษามหาปุริสลักษณะ 32 ประการในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษามหาปุริสลักษณะด้วยหลักกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของมหาปุริสลักษณะตามแนวทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาและในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเรื่องมหาปุริสลักษณะ 32 ประการของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อรรถกถา ปกรณวิเสส งานวิจัย และเอกสารวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นศึกษาข้อมูลพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเป็นหลัก รวมถึงข้อมูลสำคัญที่ชี้ยืนยันองค์ความรู้เรื่องมหาปุริสลักษณะในทางประวัติศาสตร์ แล้วนำมาศึกษาวิเคราะห์ร่วมกับทฤษฎีทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา รวมถึงทฤษฎีวิทยาศาสตร์สุขภาพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยนี้ศึกษาเฉพาะองค์ความรู้เรื่องมหาปุริสลักษณะ 32 ประการเท่านั้น โดยมีได้นำข้อมูลอนุญชณะ 80 ประการมาวิเคราะห์ร่วมด้วย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก โดยมีวิธีดำเนินการดังนี้

1. การเก็บข้อมูล แบ่งตามแหล่งข้อมูลคือ

1.1 ศึกษาองค์ความรู้เรื่องมหาปรีสลักษณะ 32 ประการจากเอกสารระดับปฐมภูมิ (Primary Sources) รวบรวมข้อมูลพระสุตตันตปิฎกอักษรไทย จากพระไตรปิฎกบาลี ฉบับสยามรัฐ และฉบับแปลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนพระไตรปิฎกบาลี อักษรโรมัน ฉบับฉันทลัญจกายนของพม่า (CS) อักษรสิงหล ฉบับพุทธชนันตีของศรีลังกา (BJ) และพระไตรปิฎกภาษาจีนฉบับไทโซ ใช้เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของสำนวนกับพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ และยืนยันองค์ความรู้เรื่องมหาปรีสลักษณะในทางประวัติศาสตร์คัมภีร์เท่านั้น

1.2 สำหรับเอกสารระดับทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาจากคัมภีร์อรรถกถา ปกรณ์วิเสสเสน มลिनทปัญหงานวิจัยเรื่องศึกษามหาปรีสลักษณะของพระพุทธเจ้า ตำราวิชาการทางพุทธศาสนาเถรวาทและงานเขียนของผู้ทรงคุณวุฒิ เช่น ปฐมสมโพธิกถา ตำราวิชาการทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา รวมทั้งข้อมูลงานวิจัยและเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเน้นวิเคราะห์คุณค่าของมหาปรีสลักษณะ 32 ประการตามหลักกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา โดยตีความในลักษณะพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ทำให้ทราบองค์ประกอบของมหาปรีสลักษณะ 32 ประการ และการได้มาซึ่งมหาปรีสลักษณะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. ทำให้ทราบความสอดคล้องของมหาปรีสลักษณะตามแนวทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา ที่มีผลต่อสุขภาพและบุคลิกภาพ
3. ทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจในคุณค่าของมหาปรีสลักษณะตามแนวทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา และพระพุทธศาสนาเถรวาท
4. สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์ ข้อมูลตามวัตถุประสงค์พบว่า

1. มหาปรีสลักษณะ 32 ประการในพระพุทธศาสนาเถรวาทพบหลักฐานในพระสุตตันตปิฎกที่มีการระบุเรื่องราวของมหาปรีสลักษณะ ซึ่งจำแนกข้อมูลได้ 3 ลักษณะดังนี้

- 1.1 มหาปรีสลักษณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เหล่าภิกษุด้วยพระองค์เอง
- 1.2 มหาปรีสลักษณะที่เป็นองค์ความรู้ของพราหมณ์
- 1.3 มหาปรีสลักษณะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอิทธิบาทสังขารให้ปรากฏแก่พราหมณ์ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุประเบิดวิเคราะห์มหาปฐริสลักษณะที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก

พระสุตตร	มหาปฐริสลักษณะในพระสุตตันตปิฎก			ที่มา
	1.1	1.2	1.3	
อัมพัฏฐสูตตร		✓	✓	ที่.ส. (แปล) 9/ 258-296/ 89-109
โสณทัถนทสูตตร		✓		ที่.ส. (แปล) 9/ 304/ 114-115
มหาปทานสูตตร	✓			ที่.ม. (แปล) 10/ 33-35/ 15-20
ลักษณะสูตตร	✓			ที่.ป. (แปล) 11/ 201-240/ 163-197
พราหมณวรรค พรหมายสูตตร - อุตตรมาณพ - พรหมายพราหมณ				ม.ม. (แปล) 13/ 384-395/ 472-490
	✓	✓	✓	
พราหมณวรรค จังก็สูตตร		✓		ม.ม. (แปล) 13/ 425/ 824
จุนิเทศ ปารายนวรรค วัตถุ คาถา				
- อชิตมาณพ	✓	✓		ช.สุ. (แปล) 25/ 1025-1029/ 742-743 ช.จ. (แปล) 30/ 43-47/ 8-9
- พาวรีพราหมณ		✓		
มหาวรรค นาลสูตตร (อลิตตาบส)		✓		ช.สุ. (แปล) 25/ 685-704/ 663-667

จากตารางที่ 1 พบว่ากล่าวถึงองค์ความรู้เรื่องมหาปฐริสลักษณะ 32 ประการในคัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎกตั้งแต่ที่มณิกาย มหาวรรค มหาปทานสูตตร เรื่อยไปจนกระทั่งถึงคัมภีร์ชุททนิคายจุนิเทศ วัตถุคาถาและพบว่ามึเพียงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้นที่มีมหาปฐริสลักษณะครบถ้วนทั้ง 32 ประการโดยมีการตรัสถึงมหาปฐริสลักษณะบางประการ

ที่มีปรากฏอยู่ในบุคคลอื่นอย่างพราหมณพาวรีด้วย (ช.สุ. (แปล) 25/ 1025-1029/ 742-743, ช.จ. (แปล) 30/ 43-47/ 8-9) และมีการขยายความเพิ่มเติมของคัมภีร์เดียวกันในชั้นอรรถกถา อีกทั้งพบว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสอธิบายรายละเอียดและนุพกรรมต่างๆ ที่ทำให้ได้มหาปฐริสลักษณะด้วยพระองค์เองไว้อย่างชัดเจนในคัมภีร์ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค ลักษณะสูตตร (ที่.ป. (บาลี)

11/ 131-170/ 159-192; ที.ปา. (แปล) 11/ 201-240/ 163-197) ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลในพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ บาลีอักษรโรมันฉบับบัญญัติสังคายนาของพม่าและบาลีอักษรสิงหล ฉบับพุทธชนันตีของศรีลังกา (D.III.120 (CS); D.III.242 (BJ)) รวมทั้งในคัมภีร์อรรถกถา และในปกรณ์วิเสสอย่างมีลึนทปัญหาที่พระนาคนเสนได้กล่าวยืนยันมหาปุริสลักษณะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแก่พระยามิลินท์ซึ่งเป็นผู้ตั้งคำถาม (กรมศิลปากร, 2550: 132-134) อีกทั้งยังปรากฏการขยายความมหาปุริสลักษณะไว้อย่างมากมายในเอกสารวิชาการอื่น ๆ เช่น ปฐมสมโพธิกถาซึ่งแสดงให้เห็นว่ามหาปุริสลักษณะไม่ใช่ลักษณะที่พระพุทธรองค์ตรัสขึ้นมาลอย ๆ โดยไม่มีเหตุปัจจัยใด ๆ แต่มหาปุริสลักษณะคือผลแห่งการทำความดีอย่างอุกฤษฏ์ในอดีตชาติของพระพุทธรองค์

ยิ่งไปกว่านั้นยังพบหลักฐานในคัมภีร์จีน¹ และหลักฐานทางวิชาการของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน² ที่สามารถนำมาเป็นหลักฐานยืนยันช่วงเวลาของข้อมูลเรื่องมหาปุริสลักษณะได้ว่า มีความเป็นไปได้อย่างมากที่องค์ความรู้เรื่องมหาปุริสลักษณะจะมีการจารึกก่อนการทำสังคายนาครั้งที่ 3 อีกทั้งจากการประมวลรวมของข้อมูลทั้งหมดยังได้ข้อสรุปว่ามหาปุริสลักษณะควรเป็นองค์ความรู้ที่เป็นที่รู้จักและยอมรับกันโดยทั่วไปของผู้คนในยุคพุทธกาลว่าเป็นลักษณะทางกายที่มีความสมบูรณ์และสง่างามเช่นเดียวกับในยุคปัจจุบันที่ผู้คนนิยมหรือยอมรับผู้ที่มีรูปร่างหน้าตาที่ดีและมีบุคลิกภาพที่ดีและนำมาซึ่งความศรัทธาเลื่อมใสต่อผู้ที่ได้พบเห็น และการที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสบุพกรรมของแต่ละลักษณะไว้นี้เองจึงทำให้การวิจัยนี้สามารถวิเคราะห์หลักธรรมที่เป็นเหตุแห่งมหาปุริสลักษณะไว้ คือ บุญกิริยาวัตถุ 10 ประการและสามารถแสดงวิธีปฏิบัติได้ชัดเจนแตกต่างจากงานวิจัยหรือเอกสารวิชาการอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะระบุถึงหลักพุทธการกรรมและธรรมสโมธาน³ (พองสมุทรี วิชามูล, 2550: 59-65) เท่านั้น

2. มหาปุริสลักษณะตามหลักกายวิภาคศาสตร์

และสรีรวิทยาการอธิบายมหาปุริสลักษณะแม้ว่า พระพุทธรองค์ได้ตรัสพร้อมกับการแสดงบุพกรรมไว้แล้วก็ตามยังอาจมีบุคคลที่สงสัยในความเป็นไปได้และลักษณะที่น่าจะเป็นของมหาปุริสลักษณะอยู่ ซึ่งพบว่าข้อสงสัยดังกล่าวสามารถใช้อรรถความรู้ทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยามาช่วยอธิบายได้ โดยการวิเคราะห์การจัดตามระบบของร่างกาย (วิลเลียม ชินเนต ธันวา ต้นสติติย และมนตกานต์ ต้นสติติ, 2553: 3) พร้อมทั้งใช้ข้อมูลการอธิบายรายละเอียดของมหาปุริสลักษณะ⁴ จากคัมภีร์อรรถกถา (ที.ม.อ. 13/ 111-121) ดังต่อไปนี้

2.1 ระบบปกคลุมร่างกาย (Integumentary system)

- ลักษณะที่ 2 พบว่าเป็นลักษณะลายมือ ลายเท้าปกติ ซึ่งลายจักรนั้นสอดคล้องกับลักษณะลายมือเท้าตามศาสตร์การดูลายมือลายเท้า (เกสรักญจน์ จิตรโสภี, 2557: 364-365)

- ลักษณะที่ 5 พบว่าหลังพระหัตถ์และหลังพระบาทมีสัมผัสที่อ่อนนุ่มไม่ถูกทำลายด้วยชนที่แข็งกระด้างเพราะความผิดปกติของจำนวนขนและรูขุมขน (ปารยะ อาศนะเสน, 2553)

- ลักษณะที่ 6 พบว่านิ้วพระหัตถ์และพระบาท กลมกลิ้ง สมส่วน และมีกำลัง

- ลักษณะที่ 11 พบว่าพระพุทธรองค์ทรงมีผิวสีขาวเหลืองซึ่งเกิดจากอิทธิพลของจำนวนเม็ดสีชั้นหนังกำพร้า (Epidermis) ที่เรียกว่า เมลา닌 (Melanin) (OpenStax College, 2013: 178-179)

- ลักษณะที่ 12 พบว่าพระฉวีมีความงดงาม อธิบายได้ด้วยสมดุลของเส้นใยคอลลาเจน (Collagen) กับเส้นใยอีลาสติค (Elastic) ในชั้นหนังแท้ และของเซลล์ต้นกำเนิดเคราติโนไซต์ (Keratinocytes) กับคอร์นีโอไซต์ (Corneocytes) พระฉวีจึงมีอัตราการผลิตเปลี่ยนเซลล์ผิวมีประสิทธิภาพผิวหนังจึงเรียบ

เนียนไม่เกิดริ้วรอยบนผิวหนัง (Trojahn, Dobos, Schario, Ludriksone, Blume-Peytavi, & Kottner, 2015: 73)

- ลักษณะที่ 13 พบว่ารูขุมขนบนพระฉวีปกติเรียบเนียนไม่ปูดโปนเพราะเกิดการอุดตันจากขนหลายเส้น เช่น ลิวเลียน(ปารยะ อาคนะเสน, 2553)

- ลักษณะที่ 14 พบว่าโลมชาติและพระเกศาจะมีลักษณะเวียนขวากันเป็นทักษิณาวัตรอธิบายได้ด้วยการหักศอกของเส้นผม(De La Mettrie, Saint-Leger, Loussouarn, & Garcel, 2007: 276)

- ลักษณะที่ 31 พบว่าพระขนงเป็นขนหลาย ๆ เส้นมีปลายซ้อนขึ้นคดเวียนขวากันเป็นทักษิณาวัตรเรียงซ้อนกันอย่างเป็นระเบียบ อธิบายได้ด้วยขนประเภทเวลลัส แฮร์ (Vellus hair) ซึ่งเป็นขนละเอียดและมีสีอ่อน (วิล ชินธเนศ และคณะ, 2553: 46)

2.2 ระบบประสาท(Nervous system)

- ลักษณะที่ 29 การที่สีพระเนตรของพระพุทธองค์มีสีดำหรืออาจมีสีเขียวเข้มไล่ระดับไปจนถึงดำ (Mackey, Wilkinson, Kearns, & Hewitt, 2011:467) ที่ประกอบด้วยเม็ดสี (Pigment) จำนวนมากส่งผลให้พระเนตรสามารถดูดซับแสงได้ดีกว่าและลดอันตรายที่เกิดจากแสงอัลตราไวโอเล็ตที่มีคุณภาพเหมาะสมกับประเทศที่มีสภาพอากาศร้อนได้ดี (Broekmans et al., 2003: 1228)

- ลักษณะที่ 30 พบว่าเป็นลักษณะที่แสดงถึงศักยภาพการมองเห็นและไร้ซึ่งโรคของดวงตา

2.3 ระบบหายใจ (Respiratory system)

- ลักษณะที่ 28 พบว่าสายเสียง (Vocal Cord) ไม่มีการอักเสบหรือผิดปกติใด ๆ มีปริมาตรปอดที่มาก และมีระบบการหายใจที่ดีมีประสิทธิภาพ

2.4 ระบบย่อยอาหาร (Digestive system)

- ลักษณะที่ 21 พบว่าการที่พระชิวหารับรสได้ดีนั้น ในคัมภีร์อรรถกถาระบุว่าเพราะมีเส้น

ประสาทรสนาหารถึง 7,000 เส้น (ที.ม.อ. 13/ 117) ซึ่งเส้นต่างโครงสร้างทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาจะประกอบไปด้วยต่อมรับรส (Taste bud) จำนวน 2,000-8,000 ต่อม (Chapman & Bernays, n.d.) จึงทำให้สามารถรับรู้ถึงไอซารสของอาหารแม้เพียงเล็กน้อยที่แตกปลายนลิ้นได้อย่างชัดเจน ส่งผลต่อปริมาณการขบฉันภัตตาหารที่เพียงพอและเหมาะสมต่อความต้องการของร่างกาย(Smith & Margolskee, 2006: 90) ซึ่งจำนวนต่อมรับรสที่มากจึงพอเหมาะและสอดคล้องกับพระชีวหาที่ใหญ่ในลักษณะที่ 27

- ลักษณะที่ 23 พบว่าพระทนต์ 40 ซี่คือชุดของฟันแท้ (Permanent Teeth) ที่สัมพันธ์กับความใหญ่ของพระหนุจึงไม่มีฟันคุด (Vilarinho & Sá de Lira, 2010: 70)

- ลักษณะที่ 24 และ 25 พบว่าพระทนต์ที่เรียบเสมอกันและไม่ห่างเป็นลักษณะของฟันที่ดีส่งผลต่อการบดเคี้ยวที่มีประสิทธิภาพ

- ลักษณะที่ 26 พบว่าพระทนต์น่าจะเป็นเจดที่มีสีขาวที่สุด(B1) (Horn, Bulan-Brady, & Hicks, 1998) และมีความสะอาดสวยงาม

- ลักษณะที่ 27 พบว่าพระชิวหาที่มีความเป็นไปได้ดีที่จะมีลักษณะอ่อน ใหญ่ ยาวและไม่ขัดแย้งกับโครงสร้างภายในช่องพระโอษฐ์ที่มีความใหญ่ตามลักษณะที่ 22 อีกทั้ง ความอ่อนของพระชิวหาทำให้พระสุรเสียงมีความชัดเจน ฟังง่าย ไม่คลุ่มเครือ

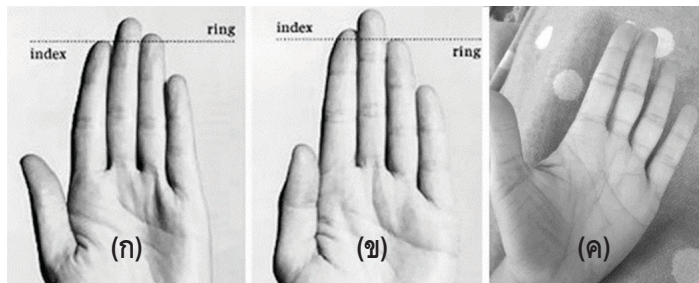
2.5 ระบบโครงร่าง/ กระดูก (Skeletal system) และระบบกล้ามเนื้อ (Muscular system)

- ลักษณะที่ 1 พบว่าเป็นลักษณะที่ไม่ใช้ความผิดปกติของกระดูกเท้าที่แบนผิดปกติเพราะจะทำให้พระพุทธองค์เกิดปัญหาในการก้าวเดินและการเคลื่อนไหวย่อมไม่เกิดความศรัทธาต่อผู้ที่พบเห็นซึ่งขัดแย้งกับข้อมูลพระลักษณะที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจากการวิจัยจึงสรุปได้ว่าฝ่าพระบาทที่มีเนื้อเต็ม ไม่เว้าแหว่งจนเป็นอุปสรรคต่อการทรงตัวและการเคลื่อนไหว

ขณะทรงยืนหรือเดินน้ำหนักของพระวรกายกระจายไปทั่วถึงกันตลอดทั้งเท้าทำให้อาการปวดเมื่อยบริเวณเท้าและขาเกิดได้ยากจึงเดินได้นานและไกลขึ้น

- ลักษณะที่ 3 4 และ 7 พบว่าจากการวิจัยความยาวกระดูกสันหลังของมนุษย์ในปัจจุบันได้ผลเฉลี่ยที่แตกต่างกัน (Raichlen et al. (2011: 303) จึงไม่มีการสรุปความยาวเฉลี่ยของกระดูกสันหลังว่ายาวได้มากเพียงใดแต่การมีสันพระบาทยาวจะส่งผลให้อเอ็นร้อยหวาย (Achilles Tendon) ยาวขึ้นทำให้การเดินที่มีประสิทธิภาพแม้ในพื้นที่ที่มีภูมิประเทศไม่สม่ำเสมอ

อย่างแทบภูเขา (Miller & Gross, 1998: 358-360) ผนวกกับข้อพระบาทที่สูงมีความยืดหยุ่นดีเคลื่อนไหวสะดวกร่วมกับการมีพระองคฺลียาวตรงไม่มีข้อปูดโปนทำให้ขณะก้าวเดินมีความมั่นคงและสง่างาม ส่วนประเด็นที่นิ้วพระหัตถ์ยาวเท่ากันในส่วนของนิ้วโป้ง คือความยาวที่วัดจากโคนนิ้วโป้งด้านข้างจนถึงปลายนิ้วในส่วนที่เหลืออีก 3 นิ้ว คือ ชี้ กลาง และก้อยทางกายวิภาคศาสตร์ไม่มีการระบุว่านิ้วใดจะยาวกว่ากันหรือไม่สามารถยาวเท่ากันได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 (ก) นิ้วนางยาวกว่านิ้วชี้ (ข) นิ้วชี้ยาวกว่านิ้วนาง และ(ค) นิ้วชี้ยาวเท่านิ้วกลาง

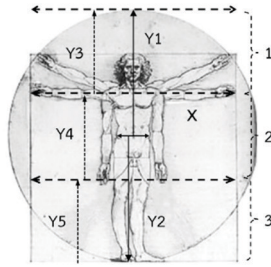
ที่มา: Spellwin (n.d); Lulabel73 (2017)

- ลักษณะที่ 8 พบว่าเป็นการระบุถึงส่วนปลายขาที่สมบูรณ์ของพระพุทธรองค์จึงส่งผลให้สามารถก้าวเดินและวิ่งได้ตรงคล่องแคล่วและกระโดดได้สูง (กานดา ใจภักดี, 2542: 276)

- ลักษณะที่ 9 และ 19 พบว่าในลักษณะที่ 19 หมายถึงการวัดความยาวส่วนด้านยาวและด้านกว้างในท่ากางแขน ($X=Y1+Y2$) ส่วนลักษณะที่ 9 ตามหลักกายวิภาคศาสตร์ความยาวแขนของมนุษย์จะต้องสัมพันธ์กับส่วนสูง แต่จากการวิจัยในปัจจุบันยังไม่สามารถระบุความยาวของกระดูกแขนและขามมนุษย์ได้ มีเพียงค่าที่แสดงความยาวของกระดูกแต่ละชิ้นเทียบกับส่วนสูงเท่านั้น (นัทธมน ฐรีพัฒน์พงศ์,

อารยา เสงี่ยมพงษ์, ทนงศักดิ์ เลิศพิพัฒน์วรกุล, สรรใจ แสงวิเชียรและนฤพล หวังธงชัยเจริญ, 2555: 58) ซึ่งหากวิเคราะห์เพิ่มเติมโดยอาศัยผลการวิจัยจากมหา

ปุริสลักษณะที่ 19 ที่ระบุว่าทรงมีพระวรกายกว้างยาวเท่ากันโดยแสดงด้วยภาพ วิทรูเวียนแมน (Vitruvian Man) ซึ่งเป็นภาพกายวิภาคของมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบและเหมาะสำหรับใช้ในการศึกษาทางการแพทย์ โดยเลื่อนขาให้สูงขึ้นเล็กน้อยแต่ยังคงความยาวของแขนไว้ ($Y3=Y4=Y5$) เนื่องจากความสูงยังคงที่ส่งผลให้มือสามารถอุบคลำเข้าได้ตามลักษณะที่ 9 ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ภาพ วิทรูเวียนแมน (Vitruvian Man) (X=Y)

ที่มา: นานมีบุ๊คส์ (2549)

- ลักษณะที่ 15 พบว่ามีพระวรกายปราศจากพยาธิสภาพของกระดูกสันหลังและข้อเข่า (Knee joint) มีความสมดุลในการทรงตัว ส่งผลให้อวัยวะทั่วร่างกายทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์

- ลักษณะที่ 17 พบว่าทรงมีพระสรีระที่สูงพอดีสมดุลกับอวัยวะทุกส่วนในร่างกาย มีสันหลังตรงซึ่งส่งผลให้ระบบหายใจทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ (สุวรรณี จรุงจิตอรารี, 2540: 1-3)

- ลักษณะที่ 16 และ 20 พบว่าการที่พระวรกายมีกล้ามเนื้อพุงเต็มไม่ปรากฏเส้นเลือดแดงให้เห็นว่าพระพุทธรองค์ทรงมีพระวรกายไม่ผอมหรืออ้วนจนเกินไป ประกอบไปด้วยมัดกล้ามเนื้อที่พุงเต็มตามส่วน เป็นธรรมชาติ ไม่เหี่ยวแห้งและไม่ได้เกิดจากการฝืนธรรมชาติอย่างการเพาะกายที่ทำให้กล้ามเนื้อบางส่วนไม่สมดุลเพราะมีขนาดใหญ่กว่ากล้ามเนื้อส่วนอื่นส่วนลำพระศอตั้งตรงมีขนาดและรูปร่างพอดีกับอวัยวะในระบบหายใจทำหน้าที่แลกเปลี่ยนแก๊สในเลือดกับอากาศ (Respiration Part) ได้แก่ ปอด (Lung) (จำแพนพรเทพเกษมสันต์, 2556: 161) ส่งผลให้พระสุรเสียงก้องกังวาน

- ลักษณะที่ 18 พบว่าเมื่อพระวรกายมีความสมดุลไม่ผอมหรืออ้วนเกินไปและมีพระมังสะพุงเต็มจึงมีความเป็นไปได้ว่าพระพุทธรองค์จะมีร่องพระปฤษฎางค์ที่ตื้นมากจนแทบสังเกตเห็นและไม่มีการ

ปูดโปนของกระดูก ในอิริยาบถทั้ง 3 คือ ท่ายืนตรง (Anato-mical position) ท่าเดินหลังตรง และท่านั่งหลังตรง ส่งผลให้ทรงมีความสง่างามในอิริยาบถต่าง ๆ และเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่ดี

- ลักษณะที่ 22 และ 32 พบว่าสัดส่วนพระพักตร์มีความสมดุล และได้สัดส่วนเท่ากันทั้งสองฝั่ง พระหนุที่กลมมนและมีขนาดใหญ่สมดุลกับพระพักตร์กล่อมเนื้อพระนลาฏนูนเต่งตั้ง

2.6 ระบบขับถ่ายและระบบสืบพันธุ์ (Uro-genital System)

- ลักษณะที่ 10 พบว่ามีความเป็นไปได้ 2 ลักษณะ ลักษณะแรกอาจหมายถึงปลายขององคชาติหลบอยู่ภายในหนังหุ้ม (Prepuce) ซึ่งจัดเป็นข้อเสียเพราะจะทำให้ทำความสะอาดลำบากและเสี่ยงต่อการติดเชื้อในทางเดินปัสสาวะในทางกลับกันหากองคชาติหลบเข้าไปอยู่ภายในและจะโผล่ออกมาเมื่อมีการใช้งาน เช่น การปัสสาวะ ซึ่งจะคลายองคชาติของโค อาจทำให้สามารถทำความสะอาดได้ง่ายกว่าและลดการเสียดสีป้องกันสิ่งสกปรกที่อาจมากับการสวมใส่ผ้าหรือกางเกงได้อย่างไรก็ตาม การมีองคชาติในลักษณะเป็นลักษณะเดียวที่ไม่สามารถหาข้อสรุปที่ชัดเจนเพราะเป็นลักษณะที่อยู่ในจุดที่ซ่อนเร้นของร่างกาย แม้กระทั่งในพระไตรปิฎกเองเหล่าพราหมณ์ทั้งหลายจะเห็นได้จากการแสดงอิทธิพลสังขารของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้มหาปฐิสลักษณ์ที่ 10 นี้จะเป็นลักษณะที่อยากต่อการหาข้อสรุป แต่ก็มิใช่ที่จะเป็นไม่ได้หรือเป็นลักษณะที่ผิดปกติ เพราะจากการวิจัยมหาปฐิสลักษณ์ที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น ในการวิจัยนี้สามารถหาข้อสรุปหรือความเป็นไปได้ถึง 31 ลักษณะ มีเพียงลักษณะที่ 10 นี้ลักษณะเดียวเท่านั้นที่จำเป็นต้องมีการวิจัยเฉพาะต่อไป จึงสรุปได้ว่า

มหาปฐิสลักษณ์เป็นลักษณะที่มีความเป็นไปได้

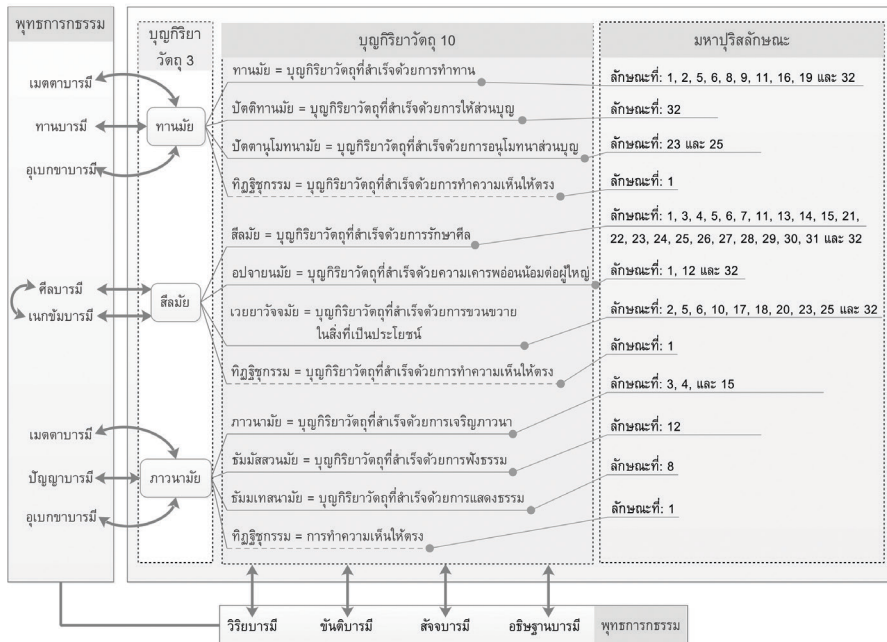
ที่จะมีปรากฏในกายของมนุษย์อีกทั้งยังพบความสัมพันธ์ที่สนับสนุนซึ่งกันและกันในแต่ละลักษณะจึงเรียกได้ว่าเป็นกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาเชิงระบบที่ทาบปฏิสัมพันธ์ได้ลักษณะหนึ่งจะมีผลต่อลักษณะต่างๆ ด้วย เห็นได้ชัดเจนในมหาปฐิสลักษณ์ในระบบโครงร่างหรือกระดูก (Skeletal system) จากผลการวิจัยจึงกล่าวได้ว่าองค์ความรู้เรื่องมหาปฐิสลักษณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาสามารถอธิบายได้ด้วยหลักกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาซึ่งเป็นองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพที่ยอมรับในปัจจุบัน ส่งผลให้เกิดความเข้าใจและลดข้อถกเถียงในประเด็นต่างๆ ได้มากขึ้นและแสดงให้เห็นว่ามหาปฐิสลักษณ์เป็นลักษณะที่ส่งผลดีต่อสุขภาพและบุคลิกภาพของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วย

3. คุณค่าของมหาปฐิสลักษณ์ตามแนวทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาและในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาวิเคราะห์ด้วยหลักกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาส่งผลให้พบแนวทางใหม่ที่จะนำมหาปฐิสลักษณ์มาวิเคราะห์คุณค่าในด้านความงามและสมรรถภาพทางกายได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากการวิเคราะห์พบว่ามหาปฐิสลักษณ์ไม่ได้มีคุณค่าในด้านบุคลาธิษฐาน ด้านการบิณฑุทธปฏิมากร หรือด้านสถาปัตยกรรมแต่เพียงเท่านั้น แต่มหาปฐิสลักษณ์ยังแสดงถึงคุณค่าในด้านความงามและด้านสมรรถภาพทางกายซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญและมีผลต่อการเผยแผ่

พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลของพระพุทธองค์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยในส่วนบุคคลค่าของสมรรถภาพทางกายจะส่งผลทางอ้อมต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นคุณค่าที่ส่งผลให้พระพุทธองค์มีพระวรกายสมบูรณ์สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพความสมบูรณ์ของพระวรกายดังกล่าวส่งผลให้ระบบการไหลเวียน ระบบการหายใจ และระบบการทำงานภายในพระวรกาย รวมถึงการทำงานของต่อมต่างๆ มีความสอดคล้องและสนับสนุนการทำงานซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี แม้เกิดการเจ็บป่วยก็สามารถรักษาและฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็ว มีการเคลื่อนไหวที่คล่องแคล่ว และมีพุทธลีลาที่งดงาม จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่ดี (ชลลดา ทวีคุณ, 2556: 96; Allport, 1938: 52) ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถกระทำให้มีได้โดย

หลักธรรมบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการที่สะท้อนผ่านบุพกรรมของมหาปฐิสลักษณ์ในฐานะต้นแบบแห่งการทำความดีซึ่งสามารถจัดลงในหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ โดยมีความสัมพันธ์กับพุทธการกรรมดังภาพที่ 3

จากภาพการปฏิบัติบุญกิริยาวัตถุทั้ง 10 ประการอย่างสม่ำเสมอจะส่งผลให้บารมีทั้ง 10 ประการเจริญขึ้นด้วย ดังนั้น หากบุคคลใดประสงค์ที่จะมีร่างกายสมบูรณ์มีบุคลิกภาพที่ดีเป็นที่ยอมรับของสังคมในเบื้องต้นควรปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ และหากปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการได้สม่ำเสมอจะสามารถพัฒนาตนเองให้มีความสุขในปัจจุบันและมีความสุขในสุคติภพได้ แต่หากบุคคลใดต้องการจะพ้นจากทุกข์และภัยในวัฏสงสารควรที่จะปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องจนกระทั่งถึงระดับของบารมี 10 และหากบุคคลใดปรารถนาที่จะมีร่างกายประกอบด้วยมหาปฐิสลักษณ์ครบทั้ง 32 ประการอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าควรปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 10

ภาพที่ 3 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างบุญกิริยาวัตถุกับพุทธการกรรม

ประการอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องจนกระทั่งบารมี 30 ทศเต็มเปี่ยม (ที.ล.อ. 11/ 146-147) และกระทำความกรรม สโมธานทั้ง 8 ประการ(ช.พุทธ. (แปล) 33/ 59/ 574-575; อง.เอก.อ. 33/ 144) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญเพื่อการ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สมบูรณ์พร้อม ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับ ความปรารถนาและการตั้งเป้าหมายของแต่ละบุคคล นั้นเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ข้อเสนอแนะต่อพุทธศาสนิกชน

ทั่วไป ในฐานะที่พุทธศาสนิกชนเป็นส่วนหนึ่งที่มีความ สำคัญต่อการทำนุบำรุงรักษาพระพุทธศาสนาให้มีความ มั่นคงและยืนยาวสืบไป พุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธาใน องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าควรมีความเชื่อมั่นใน มหาปुरुสลักษณะของพระองค์ว่าเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไป สามารถพัฒนาให้มีได้โดยอาศัยพระพุทธองค์เป็นต้น แบบในการประพฤติตามธรรมที่ตรัสไว้ แต่หากผู้ใดได้

ปฏิบัติตามแล้วยังไม่ปรากฏผล กรรมดีที่ตนได้กระทำ ไว้แล้วย่อมไม่ได้สูญเปล่าจะเป็นเหตุที่ส่งผลให้บุคคล นั้นได้รับผลแห่งกรรมดีในอนาคต

1.2 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่

เกี่ยวข้อง ควรมีการนำองค์ความรู้ในเรื่องมหาปुरुสลัก ษณะมาปรับใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาบุคลิกภาพ โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ด้วยหลัก กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาในงานวิจัยฉบับนี้เพื่อนำ ไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพอย่างเป็นระบบ โดยอาจเริ่ม ต้นจากการนำมหาปुरुสลักษณะบางประการ เช่น พระวรกายเป็นปริมณฑลดุจดั่งนั้โทรและพระหนด์ เรียบเสมอกัน มากำหนดเป็นเป้าหมายบุคลิกภาพที่ดี ของประชาชนและนำไปสู่แนวทางการพัฒนาบุคลิกภาพ โดยอาศัยหลักกรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ ควบคู่กับหลักในการพัฒนาบุคลิกภาพด้วยศาสตร์ ตะวันตก เพื่อเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพทั้งทางร่างกาย และจิตใจควบคู่กันไป

1.3 ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานการศึกษาพระพุทธศาสนา จากการศึกษาเรื่องมหาปุริสลักขณะพบว่า เป็นองค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นเรื่องของหลักของกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกาย ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการนำองค์ความรู้เรื่องมหาปุริสลักขณะมาเป็นตัวอย่างในเรื่องกฎแห่งกรรมเพื่อชี้ให้เห็นแนวทางในการพัฒนาตนเองจัดเป็นการสื่อสารเรื่องกฎแห่งกรรมที่สัมพันธ์กับความสมส่วนทางร่างกายในรูปแบบใหม่ที่เหมาะสมกับกลุ่มปัญญาชนในปัจจุบัน อีกทั้งการอาศัยองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาบูรณาการกับองค์ความรู้เรื่องมหาปุริสลักขณะในพระพุทธศาสนาจะส่งผลให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจศึกษาพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นอีกด้วย

1.4 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อคณะสงฆ์ สนับสนุนให้เกิดนโยบายที่อิงอาศัยจากการวิจัยเรื่องนี้ต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านสังคมเพื่อพัฒนาปัจเจกบุคคลหรือบุคคลากรที่ทำหน้าที่เผยแผ่งานพระพุทธศาสนาให้เกิดความน่าเลื่อมใสศรัทธาต่อผู้ที่ได้พบเห็น และสนับสนุนให้มีโครงการที่ใช้การศึกษามหาปุริสลักขณะเป็นเป้าหมายในการขับเคลื่อนสังคม เพราะมหาปุริสลักขณะเป็นองค์ความรู้ที่สะท้อนให้เห็นถึง

ผลแห่งการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ 10 ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่บุคคลทั่วไปสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ง่าย อีกทั้งยังเป็นหลักธรรมที่ไม่ได้มุ่งเน้นเพียงแค่เรื่องของการรักษาศีล แต่หมายรวมถึงเรื่องงานศิลปะ และสมาธิที่สอดคล้องกับหลักไตรสิกขาซึ่งเป็นหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนาที่จะนำไปสู่การสั่งสมบารมี 30 ทศได้อย่างครบถ้วนต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษามหาปุริสลักขณะในครั้งต่อไปมีประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาดังต่อไปนี้

2.1 ศึกษาอนุพยัญชนะโดยเทียบเคียงความสัมพันธ์กับมหาปุริสลักขณะด้วยหลักกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา

2.2 ศึกษามหาปุริสลักขณะเพื่อการพัฒนาบุคลิกภาพทางกาย

2.3 ศึกษาอิทธิพลของมหาปุริสลักขณะต่อคติความเชื่อในการสร้างสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา

2.4 ศึกษามหาปุริสลักขณะที่ปรากฏในบุคคลอื่นในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2550). **มิลินปัญหา (พิมพ์ครั้งที่ 9)**. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง.
- กานดา ใจภักดี. (2542). **วิทยาศาสตร์การเคลื่อนไหว (Kinesiology) (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์ดวงกมล (2520) จำกัด.
- เกสรกาญจน์ จิตรโสภี. (2557). **ศาสตร์แห่งลายมือ**. กรุงเทพฯ: ปัญญาชน.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2554). **สัทธรรมปจนทริกสูตร (พิมพ์ครั้งที่ 6)**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ไทยธิเบต.
- ชลลดา ทวีคุณ. (2556). **เทคนิคการพัฒนาบุคลิกภาพ (พิมพ์ครั้งที่ 2)**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- นัทธมน ภูรีพัฒน์พงศ์, อารยา เสี่ยมพษ์, ทนงค์ศักดิ์ เลิศพิพัฒน์วรกุล, สรวใจ แสงวิเชียร, & แลชนฤพล หวังธงชัยเจริญ. (2555). **การประเมินส่วนสูงคนไทยในปัจจุบัน จากความยาวของกระดูกยาว**. *ดำรงวิชาการ*, 11 (1), 48-64.
- นานมีบุ๊คส์. (2549). **ย้อนเวลาหา เลโอนาร์โด ดา วินชี**. สืบค้นเมื่อ http://www.nanmeebooks.com/reader/news_inside.php?newsid=49
- ปารยะ อาศนะเสน. (2553). **ลิขลิขณ ตอนที่ 1**. สืบค้นเมื่อ http://www.si.mahidol.ac.th/sidoctor/e-pl/article_detail.asp?id=479
- พงษ์สมุทร วิชามูล. (2550). **ศึกษามหาปริสลักษณะของพระพุทธเจ้า**. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2552). **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2552). **สยามภฏฐุสเถปิฎกั (พิมพ์ครั้งที่ 5)**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. จำแนก พรเทพเกษมสันต์. (2556). **กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยาของมนุษย์ (พิมพ์ครั้งที่ 6)**. กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ.
- วิลโล ซินธเนศ, ธันวา ตันสถิตย, & แลมะมณฑกานต์ ตันสถิตย. (2553). **กายวิภาคศาสตร์ของมนุษย์ (Human Anatomy) (พิมพ์ครั้งที่ 11)**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เฟื่องฟ้า.
- สุวรรณี จรุงจิตอารี. (2540). **กายภาพบำบัดโรคทางเดินหายใจและโรคหัวใจ**. กรุงเทพฯ: ลิฟวิงทรานส์ มีเดีย.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2543). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา (พิมพ์ครั้งที่ 4)**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- อมร ทองสุก. (2553). **วัชรปรัชญาปารมิตตาสูตร (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. ปทุมธานี: ชุณหวัตร.
- Allport, G. W. (1938). *Persanality: A Psychology Interpretation* (2nd ed. ed.). New York: Henry Holt and Company, Inc.

- Broekmans, W. M. R., Vink, A. A., Boelsma, E., Klipping-Ketelaars, W. A. A., Tijburg, L. B. M., van't Veer, P., . . . Kardinaal A. F. M. (2003). Determinants of skin sensitivity to solar irradiation. *European Journal of Clinical Nutrition*, *22*, 1222-1229. doi:10.1038/sj.ejcn.1601672
- Chapman, R., & Bernays, E. (n.d.). Encyclopaedia Britannica. Retrieved from <https://www.britannica.com/science/taste-bud>.
- China Electronic Buddhist Association. (1988). The Taishō edition of the Chinese canon (CBETA). Retrieved from <https://suttacentral.net/da1/lzh/taisho>.
- De La Mettrie, R., Saint-Leger, D., Loussouam, G., & Garcel, A. (2007). Shape Variability and Classification of Human Hair: A Worldwide Approach. *Human Biology*, *79* (3), 265-281. doi:10.1353/hub.2007.0045 • Source: PubMed
- Horn, D. J., Bulan-Brady, J., & Hicks, M. L. (1998). Sphere spectrophotometer versus human evaluation of tooth shade. *International Journal of Dermatology*, *24* (12), 786-790.
- Lulabel73. (2017). My index and middle fingers are the same. Retrieved from <https://imgur.com/gallery/PSJu1>
- Mackey, D. A., Wilkinson, C. H., Kearns, L. S., & Hewitt A. W. (2011). Classification of iris colour: review and refinement of a classification schema. *Clinical and Experimental Ophthalmology*, *39*, 462-471. doi:10.1111/j.1442-9071.2010.02487.x
- Miller, J. A., & Gross, M. M. (1998). Locomotor advantages of Neandertal skeletal morphology at the knee and ankle. *Journal of Biomechanics*, *31*, 355-361.
- OpenStax College. (2013). *Anatomy & Physiology*. Texas: Rice University.
- Raichlen, D. A., Armstrong, H., & Lieberman, D. E. (2011). Calcaneus length determines running economy: Implications for endurance running performance in modern humans and Neandertals. *Journal of Human Evolution*, *60*, 299-308. doi:10.1016/j.jhevol.2010.11.002
- Smith, D. V., & Margolskee, R. F. (2006). *Making Sense of Taste*. USA: Scientific American, Inc.
- Spellwin, G. (n.d.). Finger Length, Your Penis & Your Testosterone Level. Retrieved from <https://imgur.com/gallery/PSJu1>
- The Vidyodaya University of Ceylon. (2006). *Buddha Jayanti Tripitaka Series, vol 9*. Sri Lanka: the Government of Sri Lanka.
- Trojahn, C., Dobos, G., Schario, M., Ludriksone, L., Blume-Peytavi U., & Kottner, J. (2015). Relation between skin micro-topography, roughness, and skin age. *Skin Research and Technology*, *21*, 69-75.

- Ven. Master Hua, H. (1979). *The Dhama Flower Sutra vol. 4* (Chapter 3). California: Sino American Buddhist Association.
- Vilarinho, A. M., & Sâ de Lira, A. (2010). Palatally impacted canine: diagnosis and treatment options. **Braz J Oral Sci, 9 (2)**, 70-76.
- Vipassana Research Institute. (1955). *ChatthaSangayana Tipitaka 4.0* [Computer Program]. India: Vipassana Research Institute. Retrieved from <http://www.tipitaka.org/cst4>.